

Kainulaisten arvoitus

KUSTAA VILKUNA *Kainuu — Kvenland*. Missä ja mikä? SKS 1957. 158 s.

»Tuskin mikään muu Suomen historian erikoiskysymys on askarruttanut niin monen varsinaisen tutkijan ajatuksia ja antanut aihetta niin moneneen tieteelliseen kirjoitelmaan kuin Kainuu ja kainulaiset jo 200 vuoden aikana, mikä johtuu ensiksikin siitä, että Kainuunmaa (Kvenland) ja kainulaiset (kveener) mainitaan lähes vanhimmissa Suomea ja pohjoista Skandinaviaa koskevissa lähteissä, ja toiseksi siitä mielikuvitusta kiihottavasta seikasta, että kainulaiset eivät ole samalla tavoin tutkijan identifioitavissa kuin karjalaiset, norjalaiset ja suomalaiset, joiden seurassa kainulaiset yleensä mainitaan.»

Näin aloittaa uuden kirjansa Kustaa Vilkuna ja ryhtyy sitten kansanperinteistä löytämäänsä uutta aineistoa seuloen tunkeutumaan tämän visaisen ongelman ytimeen, joka tähänastisilta, miltei yksinomaan kirjallisiin lähteisiin turvautuneilta tutkijoilta on jäänyt tavoittamatta.

Todettuaan, että vielä elävässä kansankielessä säilyneiden lauseparisien ja käsitysten mukaan muinainen Kainuu on ulottunut Etelä-Pohjanmaalta meidän päiviemme Kainuuseen ja Länsi-Pohjaan, sekä osoitettuaan, että Kainuu-kantaisen paikannimistön valossa tuohon alueeseen ovat lisäksi kuuluneet Vakka-Suomi ja Ala-Satakunta etelässä ja Ruija pohjoisessa, kirjoittaja ottaa tarkasteltavakseen kysymyksen, mitä Kainuunimien ympäristössä tavattavat muut heimojen ja kansojen nimistä johtuneet paikannimet tietävät kertoa noiden salaperäisten kainulaisten rinnalla asuneista naapureista taikka yhdessä heidän kanssaan eränkävintä harjoitta-

neista toisheimoisista. Tarkastelun tuloksena on toteamus, että kainulaisten kumppaneina tai kilpailijoina ovat Vakka-Suomesta Länsi-Pohjaan olleet ruotsit (ruotsalaiset) ja helsingit (helsinglantilaiset), Pohjois-Pohjanmaalta Ruijaan taas karjalaiset. Tässä yhteydessä Vilkuna kiinnittää erityistä huomiota Kemijoen, Tornionjoen ja Kainuunjoen (Kalixälven) muinaisiin lohenkalastuskeskuksiin, joiden paikannimistö antaa valaisevia viitteitä niiden muinaisesta nautinnasta. Kemijoen Kainuunjoen ja Kainuunniemi, Sihtuna, Koroiskylä ja Vallitunsaari sekä niiden sijaintisuhteet näyttävät osoittavan, että täkäläinen kalastus on alkuaan ollut kainulaisten, sitten Sigtunan ja Koroisten porvarien, lopuksi karjalaisten hallussa. Kainuunjoen suomenkielinen nimi Kainuunjoki ja ruotsinkielinen nimi Kalixälven (= Karelsälva) puhuvat samoin sen puolesta, että tämä lohijoki on kerran siirtynyt kainulaisilta karjalaisille. Tornionjoki sen sijaan ei liene lainkaan joutunut karjalaisten käyttöön, vaan on vakinaisen kainulaisasutuksensa ansiosta säilynyt kainulaisena aina siihen asti, kunnes pirkkalaisten nimeä käyttänyt lapinkävijäryhmä rupesi siellä isännöimään. Tästä pirkkalaisten näyttämölle ilmestymisestä on esitetty vain muutamia ylimalkaisia viittauksia, jonka vuoksi lukija jää toivomaan, että Vilkuna myöhemmin julkaisisi eri kirjan pirkkalaisten historiasta.

Vielä nykyisessäkin Tornion murteessa on piirteitä, joiden vastineita tavataan vain Vakka-Suomen murteesta. Niinpä Vilkuna nyt ryhtyykin tutkimaan, olisiko nimenomaan Vak-

ka-Suomi, Kainuu-nimien eteläisin sijaintiseutu, voinut olla kainulaisten lähtökohtana, josta käsin he sitten olisivat ulottaneet eränkäyntinsä pohjoiseen, Jäämerelle saakka.

Muinaislöydöt osoittavat, että Vakka-Suomi on koko Kainuu-nimien esiintymisalueella ehdottomasti vanhin asutusseutu. Muinaisrunoissa Kainuu esiintyy Suomen sekä mahdollisesti myös Hämeen ja Ruotsin rinnalla jonkinlaisena näiden välialueena, jolla on tosintonimenään Kaalimaa, selvästi sama kuin keskiajan asiakirjoista tuttu Kaland, Vakka-Suomen edeltäjä. Vanhimmissa historiallisissa lähteissä kerrotaan Kainuun (Kvenlandin) sijainneen Helsinglandin ja Suomen välissä, siis juuri siinä, missä Vakka-Suomi sijaitsee. Ja myöhemmät asiakirjat puhuvat Vakka-Suomen talonpoikien pitkistä purjehdusmatkoista Tanskaan ja Saksaan asti, mikä viittaa siihen, että jo heidän esi-isiansä, Virosta ammoin meritse saapuneiden, on täytynyt pystyä purjehtimaan sellainen vaatimaton matka kuin heidän kotiseudultaan oli Pohjanlahden perukkaan. Kaikki nämä seikat tukevat käsitystä, että nimenomaan Vakka-Suomi on ollut kainulaisten lähtökohta, alkuperäinen Kainuu.

Paitsi Vakka-Suomessa ja Tornionjokilaaksossa Vilkuna olettaa esihistoriallista kainulaisasutusta olleen Etelä-Pohjanmaalla, Kyrönjokilaaksossa, jonka rautakautiset löydöt jo kauan ovat askarruttaneet muinaistutkijoiden mieltä. Kaikki tunnetut seikat tukevatkin tätä olettamusta. Ja Kyrönjokilaakson kainulaiskeskuksen olemassaolo selittää, kuinka kainulaiset ovat saattaneet pitää hallussaan peräti Jäämerelle saakka ulottunutta nautinta-aluetta.

Tähän asti päästyään Vilkuna ottaa pohdittavakseen kysymyksen:

mitä *kainut* on merkinnyt? Hän yhdistää sanan Vakka-Suomen murteesta tapaamaansa *kainus*-sanaan, joka merkitsee työreen keskimmäistä, vanhimmalta muodoltaan nuppipäistä kaplasta. Mutta onko mahdollista, että tämmöisellä pienellä kapulalla voisi olla jotakin tekemistä heimon nimen kanssa? Tähän kysymykseen kirjoittaja vastaa myöntävästi ja osoittaa monia muita heimojen nimiä, jotka johtuvat asianomaisissa kielissä esiintyneistä erilaisten nuijien ja kalikoiden nimityksistä siksi, että heimo on käyttänyt tuollaista nuijaa tai kalikkaa päällikön merkinä ja heimon miesten kokoonkutsuvälineenä, viestikapulana. Tällaisia heimojen nimiä ovat olleet esim. *lappi* ja *vatja*. Nimenomaan kainulaisten osalta heidän heimonimensä tämänsuuntaista alkuperää todistavat lisäksi nimitykset *kylfing* ja *kolbjag*, jotka molemmat merkitsevät 'nuijamiestä' ja jotka Vilkuna selittää juuri kainulaisten nimen norjan- ja venäjänkieliseksi käänneksi. Norjan kielessä oleva nimitys *kveen* ja venäjän kielessä ollut nimitys *kainskij*, jotka niinkään tarkoittavat kainulaisia, ovat sen sijaan suomesta saatuja lainasanoja.

Tällainen on lyhyesti selostettuna Vilkun teoksen pääjuoni. Mutta sen oheen liittyy tavaton määrä muita uusia huomioita ja tutkimustuloksia, jotka suuresti auttavat varhaishistoriamme ongelmien ratkaisemista. Yhtenä vähäisenä esimerkkinä mainittakoon kirjoittajan selitys, miksi sanat *ryssä* ja *Ryssänmaa* ovat saaneet suomen kielessä tunnepitoisen sisällön. Koska venäläisten ruhtinaiden palveluksessa olleen *rusj*-järjestön jäsenet hoitivat käytännössä noiden ruhtinaskuntien valloitus-, rankaisu- ja verotustointa, naapureiden keskuudessa heidän nimeensä liittyi tiettyjä tunne-arvoja. Ulompana asuneille kansoille

sitä vastoin samasta sanasta johtuneet nimet — *Russia, Ryssland, Russland* — olivat vain tavallisia normaalinimiä samalla tavoin kuin Rossija venäläisille itselleen.

Vilkunan kirjan suurin merkitys tulevalle historiantutkimukselle on nähdäkseni siinä, että se ensimmäisen kerran perusteellisesti selvittää muinaisaikojen eränkäynnin luonteen, eri heimojen ja erämiesryhmien rinnakkaiselon kaukaisilla nautintamailla, ja antaa samalla aivan uuden

pohjan maamme varhaisimpien aluejakojen hahmottelulle. Nimenomaan Vakka-Suomen — muinaisen Kainuun — suhde toisaalta Suomeen (Varsinais-Suomeen) ja toisaalta Satakuntaan tulee nyt kokonaan uuteen valoon. Tähän erikoiskysymykseen saanen palata toiste.

Vilkunan uusi tutkimus on ihailtavan ehjä ja johdonmukainen. Visaisen ongelman selvittäjänä se on täysosuma, jollaisia historiantutkimuksemme piirissä saadaan ani harvoin.

AULIS OJA